

Квас О. В.
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені І. Франка

ЗАСАДИ ДИТИНОЦЕНТРИЗМУ, ЯК ПЕДАГОГІЧНОГО СВІТОГЛЯДУ, У НАУКОВО-ПРАКТИЧНІЙ СПАДЩИНІ С. Т. ШАЦЬКОГО

Стаття присвячена розгляду засад дитиноцентризму, як педагогічного світогляду щодо виховання дитини, у науковій та практичній діяльності відомого педагога Станіслава Теофіловича Шацького (1878–1934 р.), одного з фундаторів теорії вільного виховання. Будучи в душі просвітителем і гуманістом, він одним з перших створив у передреволюційній Росії дитячі школи-колонії, де навчання активно поєднувалося з суспільно-корисною працею. Визнаний теоретик педагогічної думки С. Т. Шацький, розглядав різнобічну трудову діяльність, як педагогічний засіб організації нормального дитинства, розвиваючи ідею зв'язку трудової, естетичної та розумової діяльності дитини з її навчанням.

Ключові слова: дитина, навчально-виховний процес, соціальне середовище, дитяча субкультура.

Одним із пріоритетів державної політики в реформуванні освіти в Україні є перехід від авторитарно-дисциплінарної моделі навчання та виховання на особистісно-орієнтовану, що передбачено Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті. Її сутнісними ознаками є створення сприятливих умов для саморозвитку і самонавчання особистості, осмислене визначення своїх можливостей, життєвих цілей. У цих умовах пріоритетного значення набувають дослідження, які сьогодні ведуться над самим раннім періодом життя людини – дитинством. Саме дитина, її проблеми та запити ставляться у центр сучасних педагогічних досліджень. Тому й використання категорії дитини, загалом, як ключової у постановці та розв'язанні проблеми удосконалення системи навчання та виховання, сприяє науковим пошукам щодо визначення нових цінностей, змісту, цілей освіти та способів їх реалізації.

Однак, теоретико-методологічні дослідження, пов'язані з проблемою дитини, як педагогічної категорії, будуть більш ефективними, якщо враховуватиметься передовий досвід, накопичений в історії педагогіки. У цьому контексті слід виділити дослідження Станіслава Теофіловича Шацького (1878–1934 р.), творча робота якого сприяла створенню оригінальної і самобутньої виховної системи, що здійснила значний вплив на педагогічні пошуки ХХ-го століття.

С. Т. Шацький увійшов в історію світової педагогіки як видатний педагог-новатор початку ХХ-го ст. Будучи в душі просвітителем і гуманістом, він одним з перших створив у передреволюційній Росії дитячі школи-колонії, де навчання активно поєднувалося з суспільно-корисною працею. Визнаний теоретик педагогічної думки С. Т. Шацький, розглядав різнобічну трудову діяльність, як педагогічний засіб організації нормального дитинства,

розвиваючи ідею зв'язку трудової, естетичної та розумової діяльності дитини з її навчанням. Школа, на його думку, повинна формуватись з запитів навколишнього життя дитини, розвиватися в ньому, постійно покращуватися і вдосконалюватися.

“У його концепції школи – центру виховання в соціальному середовищі – перетворююча діяльність стає головним джерелом формування когнітивної та ціннісно-емоційної сфери дитини. Головне завдання школи він бачив у залученні дитини до культурних досягнень людства. Освіта, стверджував учений, має бути спрямована на формування людини, здатної самовдосконалюватися, раціонально займатися трудовою, розумовою та естетичною діяльністю, кооперувати свої зусилля для досягнення мети” [4; с. 76].

Поліпшення санітарно-гігієнічних умов життя дітей, естетизація побуту, навчання дітей співпраці у вирішенні важливих для спільноти проблем були покладені в основу розробленої С. Шацьким виховної системи. Створена вченим школа принципово відрізнялася від існуючих за кордоном, була оригінальна за задумом і виконання. Це добре розумів сам творець і його сучасники. “Ідею трудової школи ми розуміємо істотно різним чином від всіх ідей, які дотепер поширені за кордоном. Ми говоримо про трудову школу не тільки, як про школу розумової праці, не тільки, як про ту, яка застосовує фізичну працю, як метод викладання, вводить майстерні різноманітної ручної праці, а як про трудову школу, яка повинна вивчати трудову діяльність людей” [7, с. 11-12].

У роки своїх наукових пошуків С. Т. Шацький не один раз звертався до філософських та педагогічних поглядів Л. М. Толстого, його приваблювали ідеї самоцінності людської особистості. Дослідницький метод С. Т. Шацького був близький методу спостережень Л. М. Толстого, що полягав у отримванні об'єктивних уявлень про відносини, переживання, поведінку дітей у природних умовах навчання і виховання у школі, які розглядалася в ролі педагогічної лабораторії. Тут важливо підкреслити ідею Л. Толстого про те, що школа “повинна бути і знаряддям освіти, і разом з тим досвідом для молодого покоління, що формує висновки. Тільки тоді, коли досвід буде, так би мовити, педагогічною лабораторією, тільки тоді школа не відставатиме від загальнолюдського прогресу і досвід буде в змозі закладати фундаментальні засади для освітньої науки” [7, с. 54].

У педагогіці Л. Толстого С. Шацький виділив три основні ідеї: зв'язок навчання з інтересами дітей; зміст навчання для дітей повинен складатися у відповідях на питання, які виникають у дитячому житті; крім дитячих інтересів велику роль у вихованні відіграє і досвід самих дітей. Всі ці ідеї дістали відображення і розвиток у дослідній роботі С. Т. Шацького. У цей час, говорячи про виховання нової людини, ми знову повертаємося до витоків

вільного виховання, називаємо у числі великих педагогів-мрійників і діячів народної освіти Росії імена Л. М. Толстого і С. Т. Шацького, у доробку яких гармонійно співіснували мрія і досвід практичної діяльності.

Мета статті – окреслити засади дитиноцентризму, як педагогічного світогляду щодо виховання дитини, у дослідницькій спадщині С. Т. Шацького

Станіслав Теофілович Шацький народився у 1878 р. у Смоленську в сім'ї багатодітного воєнного чиновника, закінчив Московський університет, Московську консерваторію і Московський сільськогосподарський інститут. Він відомий педагог-експериментатор, є автором багатьох праць з проблем виховання. Свою педагогічну діяльність С. Т. Шацький розпочав в 1905 р. серед дітей та підлітків робітничих околиць Москви, де разом з А. У. Зеленко та іншими педагогами створював перші в Росії дитячі клуби. У 1906 організував товариство "Сетлемент" яке в 1908 р. було закрито поліцією за пропаганду соціалізму серед дітей, а сам С. Шацький був заарештований. З 1909 р. керує товариством "Дитяча праця та відпочинок". У 1911 р. організував школу-колонію "Бадьоре життя". З 1919 по 1932 р. керує роботою першої дослідної станції з народної освіти.

Перша дослідна станція – унікальна в історії освіти установа – займала цілий район. До неї входило чотирнадцять початкових шкіл, дві середні, школа-колонія "Бадьоре життя", дитячі садочки, читальні. Основним завданням станції було дослідження впливу середовища на розвиток і ріст дитини, використання у виховній діяльності всього цінного і позитивного з культури середовища, активне включення батьків у виховний процес. За загальним визнанням, станція справила великий вплив на розробку концепції освіти Єдиної трудової школи. Розгром школи і педагогіки 20-х років ХХ ст., почався за постановою Центрального комітету про школу у вересні 1931 року, і призвів до припинення роботи станції. У 1932 році С. Т. Шацького призначають директором Московської консерваторії.

У найвідомішій Калузькій школі-колонії – "Бадьоре життя" – Станіслав Теофілович здійснив проект школи майбутнього, яка формується з навколишнього життя дитини, "як синтез праці і науки, що виконує, перш за все, роль організації нормальної дитячої спільноти" [7, с. 299]. Для С. Т. Шацького ще в дореволюційні роки чітко окреслилася необхідність організованого науково-педагогічного зв'язку школи з середовищем, як культурним центром, що педагогізує середовище, створює сприятливі умови для різностороннього розвитку інтелекту дитини. І "Бадьоре життя" повністю втілювало цю ідею педагогіки середовища. У житті дитини школа була її "кращою частиною", що несе щодня радість, захоплення цікавою справою, відчуття власного зростання, впевненості в собі і своєму майбутньому. Кращою і тому, що в ній були створені умови для культивування природних пізнавальних інтересів і потреб у різнобічній діяльності, чого не могла дати

сім'я. За Шацьким, “організувати життя дітей – значить організувати їх діяльність”, що відповідає віковим критеріям.

Принципом всієї педагогічної діяльності Станіслава Теофіловича стало вивчення умов життя і особистого досвіду школярів різних вікових груп, визначення того, що повинна зробити школа в певній області, щоб життя дитини була більш здоровим, змістовним, цікавим. Виховання, на думку С. Т. Шацького – це створення найбільш сприятливих умов для природного вільного розвитку особистості дитини [5, с. 188].

Крок за кроком, повільно, але неухижно просувалася важка справа “покращення життя” дітей (від привчання до дотримання правил особистої гігієни до прикраси селянських дворів квітниками).

Так, наприклад, під час розробки плану навчально-виховної роботи на 1926 р. у Московському відділенні Першої дослідної станції на обстеженні передувало 88 сімей, в яких проживало 122 дитини у віці від 8 до 15 років. Результати були такі: діти, що не мають окремого ліжка – 82%, батьки застосовують фізичне покарання – 67%, не мають елементарних гігієнічних навичок – 67%, курців дітей – 21%, діти, що споживають алкоголь – 43%.

Учителі школи познайомили батьків з результатами обстеження і розробили спільну програму охорони здоров'я дітей. Шкільний лікар рекомендував батькам оптимальний режим харчування, сну, життя дитини в сім'ї. Уроки з природознавства присвячувалися вивченню матеріалу, корисного і необхідного для поліпшення санітарно-гігієнічних умов життя, та благоустрою. У дворах створювали квітники, ігрові куточки, ігрові майданчики. Одним з напрямів роботи школи була кооперація сімей для спільних закупівель тканини, взуття, продуктів, книг, навчальних посібників для дітей. Багато уваги приділялося культурно-освітній роботі серед батьків. [7, с. 295]

“Не ізолювати дітей від гострих питань сучасності покликане виховання, а вчити вирішувати проблеми згідно із загальнолюдськими цінностями та ідеалами” [4, с. 85]

Таким чином, згідно з концепцією вченого, мета виховання завжди співвідноситься з цілями соціального оточення, в якому відбувається педагогічний процес. Позитивне в дитячій субкультурі використовується як будівельний матеріал для навчання і виховання.

Трудова школа у своїй теоретичній і педагогічній спрямованості була звернена до життя. Звичайно, як в будь-якій новій справі, у реалізації цієї ідеї було допущено чимало помилок, сам підхід піддавався критиці, як спрямований до зниження рівня загальної освіти.

П. П. Блонський, який знав С. Шацького та дружив з ним таким чином висловив свою незгоду з позицією вченого. “По-моєму, С. Т. Шацький перегинав, коли стверджував, що школа повинна давати навички, а не

знання. Я дуже співчував, коли він говорив про велике значення надбання розумових навичок, під якими він, звичайно, розумів не граматику і арифметику, а те, що я назвав би вихованням розуму. Але мене коробило, коли говорили: “а не знання”; я завжди хотів бачити дітей народу, які дуже багато знають” [Б;169] Блонський мав рацію, коли звертав увагу на акцентування С. Шацьким ідеї розвитку дитини. Це була відкрита позиція С. Шацького, спрямована проти широко поширеній тенденції “напихання” різноманітними знаннями, що призводило до обмеження інтелектуального розвитку учня.

Водночас у шкільне навчання входила дослідна діяльність, пізнавально-практична діяльність, суспільно-корисна праця. Все це розвивало творчість мислення дитини, дослідного і практичного відношення до життя. Дослідна станція, якою керував С. Шацький привертала учнів до краєзнавчої роботи. Кожен рік навчання розширював розумові горизонти входженням у рідну історію, викликаючи любов до рідного краю школяра. У шкільну програму входили, поряд з пізнанням і працею, мистецтво: слухання народної і класичної музики, хоровий спів, гра на музичних інструментах, підготовка вистав-імпрровізацій (С. Т. Шацький та В. М. Шацька мали вищу музичну освіту, репертуар Станіслава Теофілович включав 300 оперних арій і романсів, Валентина Миколаївна Шацька була прекрасною піаністкою). Велике господарство школи-колонії (навчальні кабінети, майстерні, навчально-дослідне господарство, шкільна електростанція та ін), вся організація життя школи були справою шкільного самоврядування.

У створенні педагогіки, що бере до уваги всі фактори соціалізації і використовує позитивні в проектуванні і організації освітнього процесу, С. Т. Шацький бачив найважливіше завдання своєї роботи. Він створив принципово нову модель школи, яка є центром виховання в мікросередовищі, координатором виховного впливу.

В її основу була покладена ідея, яку вчений лаконічно сформулював у назві однієї зі своїх статей: “Вивчення життя і участь в ньому”. Спеціально створена група дослідників ретельно вивчала культурні особливості життя дитини, її соціально-економічні, господарські характеристики, виховні засоби, що використовуються в процесі соціалізації. Особлива увага приділялася вивченню життєвого досвіду дитини. Отримані знання аналізувалися, систематизувалися і послуговували основою для розробок стратегії і тактики освітньої роботи школи.

“Джерело розвитку дитини, лежить не в генетичних задатках, а в тім соціальному й економічному середовищі, в якому відбувається його формування та виховання” [8, с. 228].

Висуваючи цю тезу С. Шацький виступав проти широко поширених в його час ідей про первинність біологічних джерел розвитку дитини. Для

С. Холла, Е. Торндайка “мотором” розвитку індивіда є закладені природою біологічні механізми поведінки людини. С. Шацький ж стверджував, що головним детермінуючим фактором поведінки є “соціальна спадковість”, під якою він розумів норми, традиції, звичаї, що передаються з покоління в покоління. “Ми не повинні розглядати дитину саму по собі, як педологічний апарат, а повинні дивитися на неї як на носія тих впливів, які їй притаманні і виявляються отриманими з навколишнього середовища” [8, с. 284]. Такий підхід був новаторським у 20-і роки. Справжнє виховання, – говорить, педагог, – вимагає глибокого знання природи дитини. Треба виховувати дитину, спираючись на її досвід, знання, інтереси та потреби. “Педагогіка – прикладна нормативна наука, яка, спираючись на педологію, розробляє зміст, методи і форми навчально-виховної роботи з дітьми” [7, с. 8] Анатомо-фізіологічне, психологічне і соціальне знання про школяра – фундамент для створення ефективної виховної системи. “Коли Ви вивчаєте педологію, Ви берете дитину такою, як вона є, дитину, як таку, але Ви не вивчаєте навколишнього життя, яка надає на неї надзвичайно сильний вплив, тобто Ви не вивчаєте самих коренів. Візьмемо для прикладу тестування. Якщо я дам дитині відому роботу, буду випробовувати всілякі її властивості, то побачу, що вони дуже мінливі. Так, наприклад, якщо дитину вдома важко покарали, це не пройде безслідно для її роботи в школі, або ж вона прийде на заняття спокійна, то й реакції її будуть зовсім інші. Якщо дитина погано спала в ночі, якщо вона голодувала або у неї були якісь інші переживання – все це при правильній оцінці повинно бути прийнятим до уваги, і тоді ми отримаємо можливість поправляти грубі помилки по відношенню до даної особи” [8, с. 427]

“Всі спроби “вивести” педагогіку з інших наук без опори на дослідні та експериментальні дослідження завжди кінчалися крахом” [7, с. 9]. С. Шацький неодноразово підкреслював, що природу треба вміти спостерігати, треба аналізувати її явища. Потрібно розуміти середовище, в якому живуть діти, треба вміти дати собі звіт в елементах, з яких ця ситуація складається, треба бачити впливи, супутні дитячому житті.

Значну роль у формуванні педагогічного світогляду Шацького зіграв Д. Дьюї. У роботах американського педагога Шацький виділяв демократизм, прагнення внести в традиційний уклад нові елементи. У своїй передмові до книги Д. Дьюї “Школа і суспільство” Шацький підкреслив роль філософа і педагога у розробці методологічних засад педагогічної науки, у привнесенні в неї діяльного початку: “Цінність цієї роботи Дьюї полягає в тому, що він безумовно ставить процес виховання, як нерозривну частину соціального життя, що з неї, черпає матеріал, з її практики й спрямований на поліпшення життєвих форм. Д. Дьюї повний бажання побудувати шкільну систему, яка не підтримує соціальних протиріч” [4, с. 80].

Висновки. Концепція С. Шацького про використання факторів соціалізації в навчально-виховному процесі була новою і оригінальною не тільки для Росії. Познайомившись з роботою С. Т. Шацького іноземні педагоги відзначали інноваційність, принципову новизну цілей і завдань. Новою була спрямованість педагогічної діяльності на перебудову мікросоціального оточення силами дітей. Зверталася увага на глибоке знання вчителями та науковими співробітниками економічних, соціальних і культурних факторів соціалізації, використання їх у процесі навчання і виховання школярів. Вражав масштаб роботи станції. Нічого подібного на Заході в ті роки не було. Високий рівень володіння колективом педагогічною технологією, що проявлялася в ретельній налагодженості всіх форм організації дитячого життя, відзначали всі без винятку зарубіжні гості станції. У книзі відгуків зберігся запис делегації німецьких учителів про роботу станції, в якій говорилося, що за розмахом діяльності станції, а також за особливостями методу роботи вона є педагогічним дослідним інститутом величезного значення; в інституті працює багато видатних педагогів, на чолі з відомим у Німеччині С. Т. Шацьким; дослідну станцію відвідують початківці і старі педагоги не тільки Москви і довколишніх областей, а й самих віддалених місць Радянської Росії.

Сьогодні педагогічна теорія і практика С. Шацького привертають увагу вчителів яскравим і своєрідним вирішенням таких фундаментальних педагогічних проблем, як соціалізація особистості, методи педагогічного дослідження середовища та дитини, функціонування школи як комплексу інституцій, що реалізують наступність і цілісність у вихованні.

Які б “класово-пролетарські” вимоги до школи не доводилося виконувати, Станіслав Теофілович відомий, як яскравий захисник дитинства, права дитини на прояв природної індивідуальності, що прагнув дати простір для самодіяльності і творчості вихованця та педагога. Педагогічну діяльність С. Шацького, яку активно підтримувала Н. К. Крупська, у “смутні часи” кінця 20-х – початку 30-х років зазнала серйозних випробувань. Його звинувачували у педагогічному “русизмі”, у чужих політичних поглядах “аграрного толстовства”, у захисті “куркульських настроїв села”.

Однак, дитина в концепції С. Т. Шацького стає центральною постаттю у всіх процесах, пов'язаних з її вихованням і навчанням. Характеризуючи дослідницьке поле вченого, ми можемо з впевненістю стверджувати, що дитинство і дитина трактуються на засадах традиційної гуманізації реального буття дитини, посилення уваги до системи її цінностей та інтересів, тобто, концентрації на засадах дитиноцентризму.

Використана література:

1. Антология педагогической мысли России второй половины XIX – начала XX в. [вступ. ст. и сост. П. А. Лебедева]. – М. : Педагогика, 1990. – 603 с.

2. *Блонский П. П.* Трудовая школа. – М., 1919. – В кн. : Блонский П. П. Избр. пед. и психол. соч. – Т. 1. – Москва, 1979. – С. 86-164.
3. *Рощина Н. Н.* Основы педагогики. Дидактика : учебное пособие. – Москва : РХТУ, 2005. – 132 с.
4. *Фраткин Ф. А.* и др. Лекции по истории отечественной педагогики. – М., 1995 – С. 76-92.
5. *Шацкий С. Т.* Педагогическое и художественное творчество Толстого // Нар. просвещение. – 1928. – № 8-9. – С. 188.
6. *Шацкий С. Т.* Работа для будущего. Документальное повествование : кн. для учителя / сост. В. И. Малинин, Ф. А. Фрадкин. – Москва : Просвещение, 1989. – 223 с.
7. *Шацкий С. Т.* Педагогические сочинения в четырех томах. / под редакцией И. А. Каирова, Л. Н. Скаткиной, М. Н. Скаткина, В. Н. Шацкой. – Москва : Издательство Академии Педагогических Наук РСФСР, – Т. 1. – 1962. – 501 с.
8. *Шацкий С. Т.* Педагогические сочинения в четырех томах / под редакцией И. А. Каирова, Л. Н. Скаткиной, М. Н. Скаткина, В. Н. Шацкой. – Москва : Издательство Академии Педагогических Наук РСФСР. – Т. 4. – 1964. – С. 228.
9. *Шацкий С. Т.* Діти і суспільство // Вільне виховання. – 1918. – № 8. – С. 55-57.

***КВАС Е. В.* Основы детоцентризма, как педагогического мировоззрения, в педагогическом наследии С. Т. Шацкого.**

Статья посвящена рассмотрению основ детоцентризма, как педагогического мировоззрения по воспитанию ребенка, в научной и практической деятельности известного педагога Станислава Теофиловича Шацкого (1878–1934 г.), одного из основателей теории свободного воспитания. Будучи в душе просветителем и гуманистом, он одним из первых создал в предреволюционной России детские школы-колонии, где обучение активно сочеталось с общественно-полезным трудом. Признанный теоретик педагогической мысли С. Т. Шацкий, рассматривал разностороннюю трудовую деятельность, как педагогическое средство организации нормального детства, развивая идею связи трудовой, эстетической и умственной деятельности ребенка с его обучением.

Ключевые слова: *ребенок, учебно-воспитательный процесс, социальная среда, детская субкультура.*

***ELENA KVAS.* Principles of child-centredness as pedagogical outlook, in a pedagogical heritage S. T. Shatsky.**

This article examines the principles of child-centredness as pedagogical outlook on child rearing, in the science and practice known teacher Stanislav Teofilovycha Shack (1878–1934, the), One of the founders of the theory of free education. Being in the shower Enlighteners and humanist, he created one of the first pre-revolutionary Russia in the school-colony where active learning combined with socially useful work. Recognized educational theorist thoughts STShatsky, considering diverse career as a pedagogical tool of a normal childhood, developing the idea of labor communications, aesthetic and intellectual activity of a child with her studies.

Keywords: *child, educational process, social environment, children's subculture.*